
Tocar ferro

Autor:

Data de publicació: 20-01-2022

<https://www.migjorn.cat/historic/20140801.1880.php>

L'expressió tocar ferro és d'origen medieval. En l'edat mitjana era costum llogar, per a cometre assassinats, individus que quasi sempre eren malcarats i sovint tenien defectes físics com ara ser geperuts, coixos o torts. Quan es veia que s'acostava algú de mal aspecte, s'avisava l'amic dient-li 'toca ferro', que volia dir que agafara l'espasa, el punyal o qualsevol arma adient, que en aquella època eren de ferro, a fi de posar-se en guàrdia per a defensar-se d'una possible agressió. Aquesta expressió ha arribat fins als nostres dies i, en l'actualitat, és encara emprada per les persones supersticioses. En castellà, per a expressar el mateix concepte, s'usa l'expressió tocar madera. Si cerquem l'entrada tocar en la primera edició del Diccionari de la Llengua catalana de l'Institut d'Estudis Catalans (1995) trobem: «tocar ferro (o tocar fusta) Prevenir-se contra la mala sort». En la segona edició del DIEC ho diu exactament igual. El Diccionari de la Llengua Catalana de l'Enciclopèdia Catalana, tercera edició ampliada i actualitzada (Barcelona, novembre de 1993) arreplega tocar ferro però no tocar fusta. En les entrades ferro i fusta no diu res, però en l'entrada tocar diu: «10 tocar ferro fig OCULT Prevenir-se contra la mala sort». En canvi, en el Gran Diccionari de la Llengua Catalana de l'Enciclopèdia Catalana (1a edició, Barcelona 1998), en l'entrada tocar, diu: «tocar ferro (o fusta) fig OCULT Prevenir-se contra la mala sort». Es veu molt clar que està copiat del que diu la primera edició DIEC, que es va editar tres anys abans que el GDLC. ¿Què significa que en el DIEC i en el GDLC diga «tocar ferro (o tocar fusta)»? Considere que és una mostra més de servilisme lingüístic envers el castellà. Com que en castellà es diu tocar madera, nosaltres fem la traducció literal i la convertim en normativa. Ho trobe vergonyós. Jo sóc partidari d'acceptar els castellanismes que, o bé són molt antics entre nosaltres i podem considerar-los com a lèxic nostre d'origen castellà, o bé és convenient acceptar-los per la seua utilitat. Acceptar calcs del castellà, com ara tocar fusta, que no són gens antics en la nostra llengua i que, damunt, són totalment innecessaris perquè són inútils, em sembla un autèntic suïcidi.

En el Diccionari Català-Valencià-Balear d'Alcover-Moll no diu absolutament res de tocar fusta, però en canvi l'expressió tocar ferro apareix tant en l'entrada tocar com en l'entrada ferro. En l'entrada tocar diu: «Tocar ferro: prevenir-se contra la mala sort». I en l'entrada ferro diu: «Cult. pop.—Es general la superstició de creure que tocar ferro o qualsevol objecte metàl·lic és eficaç per a evitar un malefici. Per això, en tenir por d'alguna persona o cosa que porta mala sort, la gent supersticiosa procura «tocar ferro».—Diu que mossegar ferro amb certa freqüència, evita el mal de queixal (Arx. Trad. i, 185).»

El Diccionari de locucions i frases fetes de Joana Raspall i Joan Martí arreplega tocar ferro però no tocar fusta. Diu: «tocar ferro Conjurar un malefici. | Ex: Dius que no t'ha succeït mai cap desgràcia anant amb cotxe? Toca ferro! No fos cas que en sortir d'aquí tinguessis un accident. ?SIN: no cridar massa, no refiar-se. | Ex: Ara per sort les coses marxen bé. [Toca ferro, no cridis massa, no te'n refiïs], que duri!»

El Diccionari de frases fetes català-castellà castellà-català de Joan Abril Español arreplega tocar ferro però no tocar fusta. Diu: «tocar ferro (v. sin. no cridar massa) tocar madera»

El Diccionari de sinònims de frases fetes de M. Teresa Espinal (2004), en l'apartat PREVENIR-SE, recull tocar ferro i tocar fusta i en els dos casos diu: «SV prevenir-se contra la mala sort (IEC)» Es veu ben clar que l'autora ha inclòs tocar fusta únicament i exclusivament perquè ho ha vist en el Diccionari de la Llengua Catalana de l'Institut d'Estudis Catalans.

Fóra bo que els responsables de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans ens explicaren per quins motius han decidit incorporar el castellanisme innecessari tocar fusta en el DIEC.

Cal dir que en la major part de llengües del món com ara l'anglès, el francès, el romanès, el rus, el búlgar, el portugués, el grec, el turc i moltes més, per a prevenir-se contra la malaurança, es toca fusta, com en castellà. En canvi els italians toquen ferro, com nosaltres. En altres cultures no es toca ni ferro ni fusta, es creuen els dits, cosa que també fem nosaltres. El costum de tocar fusta per a previndre la mala sort és molt antic –té milers d'anys– i, molt probablement, es remunta a la religió dels celtes –poble que en l'antiguitat va ocupar la major part d'Europa– el quals consideraven que els arbres eren éssers sagrats. Tocant el tronc d'un arbre demanaven la seua protecció. El cristianisme es va apropiat d'aquesta antiga creença –com ho va fer també en molts altres casos– i va substituir l'arbre per la creu de Crist, que era de fusta. La nostra expressió tocar ferro és molt més moderna, és d'origen medieval, però des d'aleshores ençà és l'única que hem usat, i ja fa uns quants centenars d'anys que nosaltres toquem ferro. Si darrerament tocar fusta pren cada volta més volada, no és perquè ressuscitem una expressió de fa milers d'anys ni tampoc perquè eixa expressió s'empren en anglès, en rus, en búlgar o en turc, és únicament i exclusivament perquè calquem l'expressió que s'usa en castellà que és la llengua que ens pressiona i ens influïx. En la nostra llengua, tocar fusta no és ni una expressió ancestral que hem ressuscitat ni una expressió universal que ens acostia a la major part de les llengües del món, és només un castellanisme, així de clar i així de cru. Un castellanisme que hauríem de combatre amb totes les nostres forces.

Abans, quan algun xicon deia toca ferro, s'agafava ostentament els genitals volent fer veure que tenia els testicles d'eixe metall. Actualment he vist que quan algú diu toca fusta es toca el cap amb el dit índex volent expressar, per tal de fer una gracieta, que té el cap de fusta. Diuen que els pobles tenen la sort que es mereixen, la sort que es guanyen a pols. Nosaltres hem passat de ser un poble amb els testicles de ferro a ser un poble amb el cap de fusta.

En valencià també es diu: creuar els dits

La llengua estàndard sol emprar: creuar els dits, tocar ferro

En castellà es diu: cruzar los dedos, tocar madera

NOTA 1: Tot seguit done un parell d'exemples literaris, un del 1902 i l'altre del 2002.

1) Víctor Català [Caterina Albert i Paradís], Dramas rurals (1902)

«Y si mal miradas en públich y temudas en secret eran las Concas abans de nàixer aquella criatura, molt més ho foren després de tenir la. Cap dòna s'atrevia a passar davant de casa d'ellas sense dir entre dents: Jesús, Maria y Joseph!, tot farfullant en la butxaca de les faldilles en busca de las claus de la calaixera o del guarda-robas; perquè és cosa sabuda de bona tinta que, ab qui és amatent en tocar ferro, los malefics de bruixas y esguerrats no hi poden res.»

2) Gaspar Hernández, "Addiccions modernes" (Diari El Mundo, edició de Catalunya, 08/11/2002)

«El mòbil és un aparell malèvol. Segurament ens l'han enviat els déus: volen castigar la nostra verborrea. Parlem massa. I curiosament es va sepultant en l'oblit l'art de la conversa (gairebé ja ningú fa converses de llarg recorregut, a excepció del tumultuós Fidel Castro, capaç, com informava ahir aquest diari, de parlar vuit hores seguides amb Spielberg. Castro té molta bateria). Les antigues converses, tan fascinadores, tan reposades, actualment són etèries com un miratge. Tornant a les factures, els de l'associació Proyecto Hombre afegeixen un altre hàbit que ve a matisar els símptomes de l'addicció, un hàbit que ens tranquil·litza perquè molts encara no el tenim (toquem ferro): l'enviament de 200 missatges al dia. El camí que porta cap aquest desfici està format de soledat, fracàs escolar, la mort d'algun parent, o algun desengany amorós. El mòbil com a recipient on buidar les angoixes existencials de l'adolescència.»

NOTA 2: Done les gràcies a Jordi Palou i Masip pels exemples literaris que m'ha aportat. Així mateix done les gràcies als membres de la llista Migjorn per les informacions i comentaris que varen fer sobre aquesta locució i, de manera molt especial, a Joan Mascarell i Gasol.